

UOT:37.

ALİ MƏKTƏBDƏ “QAFQAZ XIX ƏSRİNİN II YARISINDA” BƏHSİNİN DİALOJİ TƏLİM ÜSULU İLƏ TƏDRİSİNİN ÜSTÜNLÜKLƏRİ

dosent Ələsgərov Baxış, Səfərov Səbuhi
ADPU-nun Ağcabədi filialı

Xülasə: Təqdim edilmiş məqalə dialoji təlimin üstünlükləri, onun həyata keçirilməsi yolları, təlim prosesində dialoji təlim fəaliyyətinin bir forması olaraq müəyyən situasiyada iki və daha artıq şəxs arasında bir-birini izləyən, növbələşən canlı ünsiyyət, danışığın tətbiqinin dərslər prosesində müsbət nəticələr əldə edilməsinə həsr edilib. Həmçinin dialoji təlim haqqında yazan metodistlərin mülahizələri, onların bu təlim üsulunun şəxsiyyətin formalaşmasına, eləcə də informasiyanın öyrənilməsinə və bu kimi müxtəlif istiqamətlərə təsirinə dair məsələlərlə əhatələnib. Qafqaz xalqlarının tarixin tədrisində dialoji təlimin verdiyi müsbət nəticələr məqalədə öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: dialoji təlim, dialoji sorğu, ünsiyyət bacarığı, kollektiv düşüncə, kommunikativ fəaliyyət

Ключевые слова: диалогическая тренировка, диалогический запрос, коммуникативные навыки, коллективное мышление, коммуникативная деятельность.

Key words: dialogic training, dialogic inquiry, communication skills, collective thinking, communicative activity

Dialojitəlim dialoq yolu ilə baş verən öyrənmədir. Tipik olaraq dialoqun bir forması hesab etmək də olar. Təlim prosesinin tarixini araşdırsaq dialoji təlimin yeni olmadığını görə bilərik. Qərb təhsil sistemində təlim üsulu kimi istifadə olunan Sokratik dialoqu da dialoji təlimin formalarından biridir [2]. XXI əsrdən etibarən ali məktəblərdə tədris prosesinin fəal təlimdən istifadə geniş yer tutmağa başladı. Müasir dövrdə təhsil sahəsində ali məktəbdə təlimin keyfiyyətini artırmaq üçün yeni, daha əlverişli metodlar axtarılmaktadır. Fəal təlim tələbələri tədrisin digər metodlarından daha çox birbaşa təlim prosesinə cəlb etməyə çalışan öyrənmə formasıdır. Fəal təlim metodlarından ən geniş yayılmış olanlarından biri də dialoji təlim metodudur. Dialoji təlim metodunun bir sıra texnikaları vardır. Bu metodun texnikaları mütəhərrikdir. Fəal təlimdə ondan olduqca geniş istifadə olunur [2].

Robin Alexander tərəfindən 2000-ci illərin əvvəllərindən bəri inkişaf etdirilən dialoji təlim maraqları cəlb etmək, düşünməyi stimullaşdırmaq, anlayışı inkişaf etdirmək, fikirləri genişləndirmək, mübahisələr qurmaq və qiymətləndirmək üçün danışmaq gücünü işə salır, bu da öyrənləri ömür boyu öyrənmə və demokratik əlaqələr üçün gücləndirir. Bunun dəstəkləyici olaraq sosial və emosional faydalar verir. Bu, eyni zamanda müəllimlərə kömək edir: öyrənənlərin düşüncələrini bölüşməyə təşviq etməklə müəllimlərə ehtiyacları diaqnoz qoymağı, öyrənmə tapşırıqlarını hazırlamağı, anlayışı artırmağı, irəliləməni qiymətləndirməyi və öyrənənləri qarşılaşdıqları çətinliklərlə istiqamətləndirməsini təmin edir. Bununla yanaşı dialoq tədrisi həm söhbətdir, həm də söhbətdən daha çoxdur, çünki bilik, öyrənmə, sosial münasibətlər və təhsilin özü ilə fərqli bir dialoq mövqeyi ortaya qoyur [10, s.23].

Son iyirmi ildə Robin dialoji təlimin izah edilməsi və sinif danışığının keyfiyyətini və gücünü artırmaq istəyən müəllimlərin - həm özlərinin, həm də şagirdlərinin dəstəklənməsi üçün bir çərçivə hazırladı və tədrisən təkmilləşdirdi. Çərçivə əsaslandırılmalardan, prinsiplərdən, repertuarlardan və göstəricilərdən ibarət idi və xüsusi olaraq müəllimlərin

məqsədyönlü tədris formullarını istifadə etmək əvəzinə vəziyyətə və ehtiyaclara uyğun olaraq bir sıra pedaqoji texnika inkişaf etdirmələrinə və onlardan istifadə etməsinə ehtiyac olduğunu vurğuladı [3, s. 243].

Hazırda pedaqoji ədəbiyyatda fəal təlim, eyni zamanda bu təlim metodunun təşkil edən əsas metodlardan biri olan dialoji metodu və onun texnikalarının, üsullarının təsnifatı haqqında müxtəlif məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Təhsil sahəsində edilən yeniliklər son illərdə təlim prosesinə daha fərqli yanaşmaq və təlimin inkişafına təkan vermək üçün müxtəlif üsullardan istifadənin zəruriliyini ortaya atdı. Son zamanlarda dialoji təlimin reallaşdırılması və təlimdə öyrənənlərin özlərininöyrənmə konsepsiyası, dialoq fəaliyyət nəzəriyyəsi, dialoq sorğu yanaşması, kommunikativ fəaliyyət nəzəriyyəsi kimi müxtəlif perspektivlərdən və fənlərdən gələn töhfələrlə əlaqələndirilmişdir. Bundan əlavə, müasir müəlliflərin bir sıra mühüm əsərləri dialoji təlim konsepsiyalarına əsaslanır. Bunlar arasında Jack Mezirov və onun davamçılarının fikirlərinə baxsaq dialoji təlimi öyrənmə nəzəriyyəsi kimi qeyd edirlər(8). Dialoji təlimin tətbiq edilməsini təhsilin əsası kimi qəbul edilməsinin potensial üstünlüklərini vurğulayan Michael Fielding və Timothy Koschmanqeyd edirlər ki, dialoji təlim tətbiq edilən öyrənmə şəraitində olan tələbələrin daha az dialoq tətbiq edilən oxu mühitindəki tələbələrə nisbətən daha böyük üstünlüklər əldə etdiklərini nümayiş etdirirlər [10].

Gordon Vells "sorğu" nu bir metod kimi deyil, cavab tapma məqsədi ilə başqaları ilə əməkdaşlıq edən vəziyyətləri anlamağa çalışaraq, sorğu-suala meyl kimi təyin edir. "Dialoji sorğu" fərqlə cəmiyyət arasındakı əlaqəni və kommunikativ qarşılıqlı əlaqələr vasitəsilə bilik əldə etmək münasibətini qəbul edən bir təhsil yanaşmasıdır(8). G.Vellsdialoq sorğusuna meylliliyin öyrənmə mühitinin xüsusiyyətlərindən asılı olduğunu və bu səbəbdən onları birgə fəaliyyət və qarşılıqlı əlaqə üçün kontekst halına gətirməyin vacib olduğunu qeyd etdi. Vellsə görədialoji sorğu fərqlərin biliklərini zənginləşdirməklə yanaşı, müxtəlif mədəniyyətlərin yaşamasını və hər bir sosial anın tələblərinə uyğun olaraq özlərini dəyişdirmə qabiliyyətlərini təmin edir [7]. Paulo Freire insan təbiətinin dialoq xarakterli olduğunu bildirir və ünsiyyətin həyatımızda aparıcı rola malik olduğuna inanır. O həmçinin qeyd edir ki, davamlı olaraq başqaları ilə dialoqdayıq və bu müddətdə özümüzü yaradıırıq və yenidən yaradıırıq. Freire görə dialoq, pedaqoqların demokratik seçimi lehinə bir iddiadır. Müəllimlər sərbəst öyrənməni təşkil etmək üçün öyrənənin marağını təşviq edən dialoq üçün şərait yaratmalıdırlar. Dialoji təlimin məqsədi həmişə başqaları ilə qarşılıqlı əlaqədə olan həqiqəti aşkar etməkdir. Dialoji fəaliyyət nəzəriyyəsində Freire dialoq fəaliyyətlərini, anlayışı, mədəni yaradıcılığı və azadlığı təşviq edənləri ayırır [6]. Mübahisələr etibarlılıq iddialarından və onların dindirilə bilmə səbəblərindən ibarət olan nəticələr olsa da, mübahisələr, iştirakçıların şübhə doğuran etibarlılıq iddialarını inkişaf etdirmək və ya rədd etmək üçün dəlillər verdikləri növdür. Bu nöqtədəHabermasın etibarlılıq iddiaları ilə güc iddiaları arasındakı fərqi vacibdir [9]. Yaxşı və ya etibarlı saydığımız bir şeyi zorla tətbiq etməklə və ya başqalarının mübahisələrinin bizi ilkin mövqələrimizi düzəltməyimizə səbəb ola biləcəyi bir dialoqa başlamağa hazır olmağımızla edə bilərik. Birinci halda, qarşılıqlı qüvvə iddialarına sahibdir, ikinci halda, etibarlılıq iddiaları təmin edilir. Mixail Mixayloviç Baxtin digər insanlarla dialoq şəklində mənalar yaratmağa ehtiyac olduğunu təsbit etdi. Bu mənada Baxtin hər dəfə oxuduğumuz, gördüyümüz və hiss etdiyimiz bir şey haqqında danışdığımızı bildirir. Baxtin bu mənada dialoqlar zəncirindən bəhs edir, hər dialoqun əvvəlki dialoqdan gəldiyini və eyni zamanda hər yeni dialoqun gələcək dialoqlarda olacağını göstərir [9].

Dialogi təlim öyrənmə və bilik yaratmaq, birlikdə düşünmək ibarətdir. Dialogi təlim zamanı iştirakçılar öz düşüncələrini bölüşməklə yanaşı və dinləməyə hazır olmalıdırlar ki, bu da düşüncənin inkişafına, eyni zamanda dialogi təlim vasitəsi ilə öyrənməyə kömək emiş olur. Dialogi təlim yolu ilə tələbələr "Qafqaz XIX əsrin II yarısında" bəhsinin dialogi təlim metodu ilə tədrisi zamanı məlumat daha fərqli şəkildə tələbələr üçün əldə edilən və öyrənilən olur [1]. Dialogi təlim zamanı hər bir iştirakçı fəal iştirak etməli və hörmət tələb edən dialoqa özlərini müzakirələrinin iştirakçısına çevirməlidirlər. Qafqazın XIX əsr tarixi araşdırılmaqla tələbələr arasında müzakirə təşkil edilir [3]. Kollektiv düşüncə və problem həllinə yönəlmiş qrup müzakirələri ənənəvi dərslər mühitindən fərqli olaraq qarşılıqlı münasibət modelinə deyil, müzakirə və dialoqa yönəldilməlidir. Müzakirə məlumat mübadiləsi, fikir mübadiləsini və problemlərin həllini əhatə edir. Dialoq, fikirləri araşdırma, məcmu sorğu, başqalarının fikirlərinə cavab vermək və daha tam kollektiv anlaşma qurmağı əhatə edir.

Ali məktəbdə seminar məşğələsində mövzuya uyğun tətbiq ediləcək üsul və formalar müəllimin bacarıq və məharətindən asılı olaraq ustalıqla seçilir. Yaxşı ixtisaslaşmış hər bir müəllim tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərini, bacarıq və qabiliyyətlərini, maraq və meyillərini nəzərə almaqla müxtəlif təlim üsullarını ustalıqla tədris prosesinə cəlb etməlidir. Üsul və texnikaların seçilməndə diqqət edilməsi vacib olan digər amil isə ali məktəbdə İKT avadanlıqlarının mövcudluğu

məsələsidir. Ağıllı lövhə, proyektor, kompüter müasir standartlara uyğun seminar məşğələsinin keçirilməsi üçün vacib resurslardır. Bütün bunlarla yanaşı Qafqazın tarixin öyrənilməsi və tələbələr tərəfindən seminar dərslərində öyrənilərək müzakirə edilməsi ən uğurlu seçilmiş üsullardan biri də dialogi təlimdir [5].

Dialogi insanın bütün məniyyətini ünsiyyət mübadiləsinə cəlb etməyi əhatə edir və şəxsiyyətlərarası münasibətləri və inamı vurğulayır. Nəticəsi çox vaxt konkret cavab vermir, əksinə, yeni suallar və imkanlar yaratmaq yolu ilə anlaşma və həllərin həyata keçirilməsində fəaliyyət artır [4]. Müəllim-tələbə münasibətlərinin yuxarıdan aşağıya açıq mübadilə və ortaq səlahiyyət və məsuliyyət münasibətlərinə yönəldilməsini tələb edir. Peşəkar şəxsiyyət inkişafı kontekstində bu söhbətlər dəyişdirici dəyişiklik ərafəsində dialoqlara çevrilir. Həqiqət doğulmur və ya fərdi bir insanın başında tapıla bilməz, həqiqətləri kollektiv olaraq axtaran insanlar arasında, dialoq qarşılıqlı təsirləri dövründə yaranır. Dialoqda bir anlaşma əldə etmək sadəcə öz baxışlarını uğurla təsdiqləmək deyil, olduğumuz kimi qalmadığımız birliyə çevrilməkdir.

Bundan əlavə, başqaları ilə qarşılıqlı əlaqə baxımından bu öhdəliyin ifadəsini öyrənmək, mexanik bir bacarıq əldə etmək üçün azaldıla bilməz. Ali təhsildə tez-tez bir şəxsə digər şəxs arasındakı ünsiyyət əlaqələri ilə əlaqəli mürəkkəb proseslər, xüsusən süni vəziyyətlərdə müşahidə oluna və qiymətləndirilə bilən ayrı vahidlərə çevrilən bir sıra "ünsiyyət bacarıqları" na qədər qaynadılır [3]. Bununla birlikdə, ünsiyyət bundan daha çox şeydir. Çox vaxt fərqli mənşəli, şəxsiyyətli, perspektivli, dəyərli və dünyagörüşlü fərdlərin qarşılıqlı münasibətlərini və qarşılıqlı şərtlərini əhatə edir. Güc və imtiyaz fərqlərini şübhə altına alır və tez-tez mübarizə və ixtilafı əhatə edir. Bəzən bu mübahisəli mübadilələrdən fərdi və cəmiyyətdəki problem və problemlərin həlli üçün yeni və vacib yollar ortaya çıxır [7]. Bu tip qarşılıqlı əlaqələri və onların təmsil etdikləri ünsiyyət formalarını necə qururuq? Humanist niyyətlə refleksiv, sosial məsuliyyətli bir təcrübə üçün necə öyrədirik?

Dialoq yalnız bir başqa ünsiyyət vasitəsi deyil - çoxları arasında başqa bir söhbət növüdür - bu, hər şeydən əvvəl fərdlər arasındakı münasibətdir. Nəticə etibarlı ilə, dialoq

qarşılıqlı əlaqələrinin şəxsiyyətlərarası münasibət aspektlərini inkişaf etdirə və optimallaşdıracaq şərtləri müəyyənləşdirmək çox vacibdir [6]. Fərdi səviyyədə insanın bütün mənliliyi - təcrübələri, şəxsiyyətləri, dəyərləri, perspektivləri ilə həqiqi əlaqəsi hörmət, səbir, nəticənin nə olacağından asılı olmayaraq dialoq prosesinə fərqlilik, inam və bağlılıq önəmlidir. Əsl dialoq, şəxsi dəyərlərinizi, perspektivlərinizi, təcrübələrinizi və duyğularınızı mübadilə etməyi tələb etdiyinə görə, inam və güvən inkişaf etməli və qazanılmalıdır. Dialoq bütün üzvlərin düşünülmüş mübadilə prosesinə bağlılığını tələb edir; bununla birlikdə, xüsusən müəllimin öz nisbi imtiyazından və gücündən etibarlı, orijinal, düşüncəli mübadilələrin baş verə biləcəyi şərait yaratmaq üçün istifadə etməsi üzərinə düşür. Bu baxımdan mövzu və mövzunun tədrisi dialoji təlim üçün əsasdır. Bu təlim forması öyrənənlərə yeni görmə və bilmə yollarını araşdırmaqda dəstək və təşviq etmək imkanları yaradır.

Nəticə olaraq onu qeyd etmək olar ki, dialoji nitqin digər xüsusiyyətləri dialoqun danışan adamların emosional-ekspressiv rabitəsi şəraitində baş verməsidir [2]. Bu zaman dialoji nitqin iştirakçıları bir-birlərini bilavasitə qavrayır və emosional vəziyyətlərini qiymətləndirirlər. Nəhayət dialoji nitqin bir xüsusiyyəti də onun müəyyən şəraitlə və ya obyektə bağlı olmasıdır. Bu mənada o situativ səciyyə daşıyır, söhbətin obyektə dəyişən kimi dialoqun istiqaməti və xarakteri də dəyişir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev Q.Ə. Qafqaz tarixi (Ən qədim çağlardan bizim günlərədək). Bakalavr hazırlığı üçün metodik göstərişlər. Bakı, 2008.
2. Əmirov M.M. Ümumtəhsil məktəblərində tarixin fəal/interaktiv təlimi metodikası (Ali məktəblərin tarix fakültəsi tələbələri üçün dərs vəsaiti). Bakı, 2014, 678 s.
3. İskəndərov T.F. Tarixin tədrisi metodikası. Mühazirə mətnləri. Bakı, "Adpu-nun nəşriyyatı", 2012, 239 s.
4. İsmixanov M. Ali məktəb pedaqogikası (mühazirə kursu). Bakı, 2011, 230 s.
5. Qurbanov R.O. "Qafqaz tarixi". "Zərdabi LTD" MMC, Bakı, 2008, 583 s.
6. Məlikov R., Nəcəfli T. Tarixin interaktiv təlimi. Müəllimlər üçün metodik vəsait. Bakı, "Çaşıoğlu", 2002, 128 s.
7. Fielding M.. Students as Radical Agents of Change. Journal of Educational Change 2(2), p.123–141. (2001).
8. Freire P. Pedagogy of the Heart. New York: Continuum (O.V. 1995).
9. Koschmann, T. Toward a dialogic theory of learning: Bakhtin's contribution to understanding learning in settings of collaboration. International Society of the Learning Sciences, 38. (1999).
10. Wells, G. Dialogic inquiry: towards a sociocultural practice and theory of education. Cambridge: Cambridge University Press. 1999.

ПРЕИМУЩЕСТВА ДИАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ В ВЫСШИХ ШКОЛАХ ПО ТЕМЕ «КАВКАЗ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ»*Алескеров Бахыш, Сафаров Сабухи***Резюме**

Представленная статья посвящена преимуществам диалогического обучения, способам его реализации, чередованию живого общения двух и более людей в определенной ситуации как форме диалогической учебной деятельности в процессе обучения, применению беседы для достижения положительных результатов в учебном процессе. Взгляды методистов, пишущих о диалогическом обучении, также освещаются с точки зрения их влияния на формирование личности, а также на изучение информации и другие различные области. В статье отражены положительные результаты диалогического обучения в преподавании истории народов Кавказа.

THE ADVANTAGES OF DIALOG SYSTEM IN TEACHING IN HIGHER SCHOOLS BY THEME "THE CAUCASUS IN SECOND PART OF XIX CENTURY"*Aleskerov Baxish, Safarov Sebuxi***Summary**

The presented article is devoted to the advantages of dialogic learning, ways of its implementation, alternating live communication between two or more people in a certain situation as a form of dialogical learning activity in the learning process, the application of conversation to achieve positive results in the teaching process. The views of Methodists, who write about dialogic teaching, are also covered in terms of their impact on the formation of personality, as well as the study of information and various other areas. The positive results of dialogical teaching in the teaching of history of the Caucasian peoples are reflected in the article.

*Rəyçi: b/m. Araz Əliyev**ADPI-nun Ağcabədi filialının İctimai təbiət fənləri və onların tədrisi texnologiyası kədrəsini 10 oktyabr 2023-cü il tarixli protokolundan çıxarış (pr №02)**Daxil olma tarixi 13 oktyabr 2023-cü il*